

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA LIMESULUI PROVINȚIEI MOESIA INFERIOR

NICOLAE GUDEA

În amintirea prietenului Teofil Ivanov

CAZUL IATRUS

L.F. Vagalinski a publicat recent (*Vagalinski 2003*) un articol în care, pentru prima oară un membru al echipei de cercetare de la Iatrus (Krivina, oblast Rusenska, Bulgaria), recunoaște oficial și deschis, destul de timid însă, că a existat la Iatrus, sub straturile bizantine timpurii și romane târzii, o locuire “romană” (vorkastellzeitliche Siedlungsspuren) din secolele I-III p. Chr. L. F. Vagalinski o numește la început “römische Siedlung”, iar la sfârșit afirmă că au aparținut unei “Heeresteil”! (*Vagalinski 2003*, 43, 46: mă refer aici la începutul și sfârșitul părții privind epoca romană). Spuneam timid, pentru că autorul tratează sau pare că tratează această problemă cu foarte multe menajamente și, printre altele, o limitează la un singur obiectiv din fortificația romană târzie. Oricum el afirmă clar că “nu se mai poate tăgădui” existența acestei locuiri de epocă romană (secolele I-III p. Chr.), iar ca să citez “nicht mehr verleugt werden kann”.

Metoda de lucru a autorului deși neilustrată, așa cum ar cere orice demonstrație arheologică, este susținută prin descrierea stratigrafiei și cu câteva menționări de obiecte arheologice, descoperiri mărunte care aparțin în mod sigur mediului militar! (n.n.) roman (vezi mai jos). Cred că este suficientă pentru această fază a cercetărilor!

Dar “povestea” locuirii romane timpurii (sau mai exact spus mai timpurii de secolul IV p. Chr.) la Iatrus nu începe cu L.F. Vagalinski (și probabil nu se va sfârși aici). Lucrurile sunt mai vechi și mai complicate, iar necesitatea de a nu mai ascunde adevărul tot mai acută. Menajarea intracolegială nu mai putea fi dusă la infinit. Mai gravă era (și este) cramponarea de datările depășite.

Lucrarea lui L.F. Vagalinski mi-a dat prilejul să iau poziție în această problemă, întrucât am fost și sunt și eu amestecat în “poveste”. Nu cred însă și nici nu am voit ca, în procesul “demonstrației” să înregistrez toți “actorii”!

La Iatrus – Krivina a existat o locuire romană din secolele II – III p. Chr. Mai mult, se poate susține, că la Iatrus a funcționat în această perioadă o fortificație romană (care a ajuns apoi sub fortificația romană târzie din secolul IV sau VI).

Primul care a semnalat, destul de clar și de aspru, eroarea de datare a începuturilor locuirii romane la Iatrus a fost T. Ivanov. În primul raport general în legătură cu rezultatele săpăturilor (Ivanov 1979, 213-214) el a atras atenția într-un articol separat (în cadrul raportului) că datarea propusă de J. Hermann și K. Wachtel (Hermann-Wachtel 1966) pentru perioada de început nu este corectă și că la Iatrus a existat, sub fortificația romană târzie, o locuire romană anterioară secolului IV p. Chr. El se referea de fapt la un prim raport de săpătură de la Iatrus, pentru anii 1958-1962 (Ivanov 1966, 18, 19, 20) unde el însuși a prezentat prima “desfășurare” cronologică a locuirii la Iatrus și unde a afirmat pentru întâia oară că prima fază de locuire este romană și datează din secolele II – III p. Chr., oricum anterioară celei romane târzii din secolul IV (Ivanov 1966, 18). El susținea atunci datarea timpurie numai cu câteva observații stratigrafice și “ceva” material arheologic între care și monetele.

Descoperirile de la Iatrus au evoluat în sprijinul ipotezei lui T. Ivanov, deși ceilalți colegi din colectivul de cercetare (germani sau bulgari) nu l-au sprijinit.

1. Edith Schönert-Geiss, care a publicat în același prim raport general descoperirile monetare din primele trei campanii de săpături arheologice (Geiss 1979) nu s-a pronunțat mai ferm, probabil din prudență (șeful ei era J. Hermann !). Ea afirma că nu știe dacă trebuie să considere cele 24 de monete din secolele I-III descoperite până atunci “descoperiri întâmplătoare” sau dacă trebuie să aștepte și alte descoperiri ca să se pronunțe. Prudența ei era exagerată pentru că pentru orice numismat apare paradoxal să pierzi monete de secolul I – III într-o așezare de secolul IV, când circulă alte monete și primele nu mai aveau decât valoare de ... colecție ! (vezi mai jos).

2. H. Krummrey (Kummrey 1966, 357-381) a publicat din aceleași prime trei campanii de săpături: 5 inscripții (votive și funerare) și 43 fragmente de țigle și cărămizi cu ștampile ale legiunii I Italica: 5 erau tipul LEG I ITAL; 25 erau tipul LEPIFIGOR, 1 CP ..., 1 era ștampila N și 8 ștampile cu RVMORIDVS. Aș remarca faptul că, pe unul din fragmentele de țiglă publicat de H. Krummrey (Krummrey 1966, Abb.1 a – d) sunt urmele a patru instrumente de ștampile diferite unul de altul, dar toate pentru același tip de ștampilă LEG I ITAL. Dacă, așa cum sugerează

inscripția cursivă de pe țigla de la Drobeta: *IDR II*, 107) fiecare subunitate militară detașată pentru construcții avea instrumentul ei de ștampilat, înseamnă că la Iatrus avem de a face cu patru detașamente de legiune care au lucrat în același timp. Acest lucru, dacă se va confirma, va sugera și epoca de construcție. H. Krummrey considera ștampila N ca “marca” a unui *numerus Syrorum*.

3. Un alt membru al echipei de cercetare B. Böttger a adoptat o poziție cel puțin curioasă (*Böttger 1967*). După ce prezintă stratigrafia generală (nivelele de locuire I – IV) a declarat nivelele V și VI “romane” (*Böttger 1967*, 255), iar mai încolo a scris că nivelul V datează până la 324 (data adoptată pentru construirea fortificației târzii); despre nivelul VI nu spune nimic!. În excursul II unde datează nivelele pe baza materialului (*Böttger 1967*, 304) nu menționează monetele din secolele II – III (deși erau publicate: vezi mai sus), dar la Kleinfunde menționează două brățări romane (*Böttger 1967*, 306).

4. K. Wachtel însuși publica în anul 1982, în raportul general de săpături arheologice pe anii 1966 – 1973, încă trei inscripții fragmentare și 21 de fragmente de țigle ștampilate, majoritatea cu ștampila LEG I ITAL dar și 3 ștampile N (*Wachtel 1982*, 237 – 242). El nu menționează existența unui strat de locuire “roman”

5. Dar, într-un articol scris în colaborare în care a prezentat niște inscripții votive închinat pentru Liber Pater și Mithras de la Iatrus (*Wachtel – Najdenova 1984*, 39 – 43) K. Wachtel nu renunță la părerea sa inițială în legătură cu datarea, în schimb Najdenova susținea că inscripțiile și țiglele ștampilate nu au fost aduse de la Novae/Sviștîv, ci aparțin unei fortificații mai vechi (de epocă romană) situată la gura râului Iatrus. Un argument în plus era și descoperirea unui vas ceramic decorat cu șerpi (pe lângă inscripția dedicată zeului Mithras), vas care face parte (de obicei) din inventarul templelor mithraice !

6. În raportul de săpături arheologice pe anii 1975 – 1981, Ehith Schönert – Geiss a mai adăugat lotului inițial de monete din secolele I – III încă 37 de piese (*Geiss 1991*, 214), ridicând la 61 numărul monetelor de epocă romană. Nici acum nu s-a pronunțat în favoarea unei locuiri timpurii.

7. În același raport din 1991 K. Wachtel a mai adăugat fondului vechi de inscripții încă 5 piese (una de construcție și patru votive) și 25 de fragmente de țigle ștampilate ale legiunii I Italica: 5, ștampila N și patru ștampile CEMEL (pe care nu le-a putut descifra) (*Wachtel 1991*, 207 – 213). Dar, în acest moment, “aprecierile cronologice ale lui K. Wachtel au început să se clatine”. Inscriptiile – scria el, pot proveni din castrul de legiune de la

Novae/Sviștov (situat numai la 15 Km distanță de Iatrus) de unde au fost aduse ca spolii; dar celelalte descoperiri (!!!!!) sugerează existența unei faze romane ante Kastellum, situată undeva prin apropiere !! (*Wachtel 1991, 207*).

Deci, după K. Wachtel, deși descoperirile proveneau în toate locurile cercetate, din straturile inferioare de sub cele ale fortificației romane târzii, “așezarea” nu se afla acolo, ci undeva prin apropiere! Sugestia că au fost “aduse” acolo este cel puțin curioasă.

8. Într-un studiu privind ceramica șampilată de la Iatrus (*Conrad 2000*) se pot recunoaște vase romane cu decor șampilat de tip Butovo, databile în secolele II – III p. Chr. (*Conrad 2000, 217*). Același autor, împreună cu D. Stančev (*Conrad-Stančev 2003*) discutând două inscripții descoperite în obiectivul XVIII din fortificația romană târzie, dar datând din epoca anterioară (secolele II – III), nu știu ce să aleagă: fie presupun existența unei “befestigte Station”, fie admit aducerea inscripțiilor de la Novae sau chiar din alte așezări (*Conrad – Stančev 2003, 38*).

9. Într-o lucrare în legătură cu “principia” fortificației romane târzii !!!!! de la Iatrus arheologul B. Döhle (*Döhle 1985, 147, nota 3*) declara, contrar ipotezei lui T. Ivanov, că nu există nici o dovadă despre existența unei locuiri anterioare epocii constantiniene la Iatrus.

10. Într-un raport privind sectorul de limes dunărean (de jos), pentru o perioadă destul de lungă (secolele III – V p. Chr.) D. Stančev (*Stančev 1988, 35*) analizând situația de la Iatrus nici nu se îndoia de existența unei fortificații romane. El explica atât necesitatea cât și funcțiile ei. El a reluat ipoteza aceasta și mai târziu (*Conrad – Stančev 2003, 38*) fără însă a preciza – ca și înainte – localizarea fortificației romane sub cea romană târzie.

11. Între timp am încercat și eu să rezolv problema șampilelor CEMEL (*Gudea 2003, 323 – 332*) și N (*Gudea 2003, 317 – 322*); prima poate fi datată în epoca romană în secolele II – III p. Chr. și confirmă încă odată prezența romane la Iatrus.

În fine a apărut și noua poziție a lui L.F. Vagalinski, cea care a provocat elaborarea acestui “preludiu” istoriografic. Autorul aduce în sprijinul poziției sale (cum spuneam și mai sus) numai situația identificată arheologic în obiectivul XLIV din fortificația romană târzie unde în straturile inferioare a constatat: două nivele de distrugere; spații cu pereți de lemn dar acoperite cu țigle; din aceste nivele au apărut: statueta din os a unei zeițe păgâne, fibule “militare” databile în secolele II – III, aplice de bronz, susținător de spadă, opaițe și tipare pentru opaițe, ceramică de “secolul III”,

numeroase oase de animale, dovezi că se obținea fierul (*Vagalinski 2003*, 43 – 45). El data cele două distrugerii în anii 290 – 291 respectiv 291 – 292.

Trecând în revistă cele cinci volume de publicații (*Iatrus I-V*) și rapoartele de săpătură am impresia că multe din piesele atribuite la Siedlungsperiode A (obiecte din fier, din bronz, ceramică) sunt de fapt piese care datează din secolele II – III p. Chr. și nu trec de secolul III.

Probabil mai sunt și alte articole sau chiar studii cu păreri în legătură cu subiectul acesta, dar considerăm că cele prezentate mai sus sunt suficiente pentru scopul lucrării noastre.

Să ne întoarcem acum la Teofil Ivanov, cel care a remarcat pentru întâia oară existența unei locuiri romane timpurii (mai timpurii de secolul IV). El a continuat să creadă în datarea sa și și-a susținut ipoteza și în alte studii (*ArhSofia* 3, 1961, 18 – 26; 4, 1963, 9 – 18) și chiar într-unul din rapoartele generale în legătură cu cercetările arheologice pe limesul moesic, comunicat la cel de al VI – lea congres internațional de studii asupra frontierelor romane de la Stuttgart (*Ivanov 1967*, 158). În raportul acesta T. Ivanov pare a face un pas înapoi. El scria că nu este nici o îndoială că înaintea ridicării fortificației târzii, în cazul clădirilor din sectorul VII (al fortificației târzii) a existat o locuire anterioară; dar – scria el – existența unei fortificații este încă nerezolvată. Descoperirile romane nu sunt uitate: monete, ziduri de piatră, pereți din chirpic, inscripțiile folosite apoi ca spolii etc (vezi și *ArhSofia* 3. 1991, 1 – 12).

Echipa de colegi germani și bulgari, așa cum spuneam și mai sus, nu i-a împărtășit părerile. J. Hermann (*Iatrus I*, 11 -) fără să ia în considerare propunerile lui T. Ivanov, a lansat ca definitivă ipoteza că locuirea de la Iatrus a început în epoca romană târzie. În umbra lui, K. Wachtel (*Wachtel 1974*, 136, nota 4) nega existența unei fortificații romane înaintea celei romane târzii (secolul IV) scriind că nu există dovezi sigure !; Inscriptiile refolosite, monetele nu erau dovezi sigure ! Nici nu punea în discuție țiglele șampilate ale legiunii prima Italica (pe care el însuși le publicase). El susținea că “până acum” (1977) se poate afirma că terenul pe care a fost construită fortificația romană târzie a fost nelocuit (*Wachtel 1997*, 406). Dar, zicea el, s-ar putea ca o locuire romană să existe în alt loc. Și mai răspicat s-a exprimat B. Döhle. În raportul final (*Döhle 1995*, 9. nota 1) el afirma că “Siedlungsperiode A, respectiv fortificația romană târzie “auf bis dahin unbesiedelten Gelände in den Jahren 320 errichtet wurde” și este “die früheste Siedlungsperiode” la Iatrus.

Istoricii epocii vechi și arheologii care s-au ocupat cu Moesia Inferior și mai ales cu limesul acestei provincii au fost însă cu toții de acord cu părerea lui T. Ivanov.

1. În anul 1976, la cel de al XI – lea congres internațional de studii asupra frontierelor Imperiului Roman (Székesfehérvár 1976) M. Zahariade a prezentat pentru întâia oară o schemă unitară în legătură cu limesul provinciei Moesia Inferior. Între fortificațiile de epocă romană (secolele II – III p. Chr.) a inclus și Iatrus (*Zahariade 1977*, 390).

2. Într-o lucrare despre fortificațiile romane târzii de la Dunărea de jos C. Scorpan nu amintește deloc la Iatrus existența unei fortificații anterioare celei romane târzii. Deși a citat la note raportul din revista *Klio* (*Scorpan 1981*, 81, notele 141 – 145) el nu a observat că acolo se susținea existența unei locuiri romane. De aceea el credea că, deși localitatea este menționată în Tabula Peutingeriana (VIII.2) începuturile datează din perioada romană târzie !!!

3. În anul 1982 M. Biernacka – Lubanska a prezentat o mare parte din fortificațiile romane existente pe teritoriul Bulgariei; ea a introdus în chip firesc Iatrus în rândul fortificațiilor romane de pe limesul din secolele II – III p. Chr. (*Biernacka – Lubanska 1982*, 287).

4. În anul 1983 T. Sarnowski a încercat prima grupare tipologică a ștampilelor legiunii I Italica de la Novae, prilej cu care a trecut în revistă toate descoperirile de țigle ștampilate ale legiunii, inclusiv pe cele de la Iatrus (*Sarnowski 1983*, Taf. VIII, nr. 11 – 16) chiar după K. Wachtel. În tipologia lui T. Sarnowski, aceste ștampile fac parte din tipul VI (cu 174 variante !!!) datat cu preponderență în primul sfert al secolului III (*Sarnowski 1983*, 61).

Datarea aceasta făcută de T. Sarnowski poate fi discutată și eu cred că poate fi amendată mult. M. Zahariade și T. Dvorski au efectuat săpături arheologice mai recent, chiar foarte recent, în castrul de la Drajna de sus, a cărui existență a fost stabilită între anii 101 – 118. Cei doi autori au publicat numeroase tipuri și variante ale ștampilelor legiunii I Italica (*Zahariade – Dvorski 1997*, 75 – 77, fig. 4 – 8). Toate datează din perioada de funcționare a castrului. Așa că s-ar putea ca tipul LEG I ITAL cu toate variantele lui s-ar putea să dateze mai ales din secolul II și poate la începutul secolului III !

5. În același an (1983) T. Sarnowski a publicat o carte în legătură cu armata romană din provincia Moesia Inferior (*Sarnowski 1983a*). Acolo susține că la Iatrus a staționat în secolele II – III un detașament din legiunea I Italica (*Sarnowski 1983a*, 43; dar la nota 41 autorul subliniază poziția arheologilor bulgari și germani care nu recunoșteau existența unei faze anterioare fazei romane târzii). Or, un detașament de legiune, care se pare că a staționat acolo mai mult timp trebuie să construiască o fortificație.

Oricum această datare a lui T. Sarnowski vine în sprijinul ipotezei lui T. Ivanov, cu cât cu câteva excepții (tipurile LEG I ITALIC, LEPIFIGOR, ITALFIGOR, LEPIFIGOCRT, LEPIFIGOHR, care sunt târzii) toate celelalte datează numai din epoca romană “bună” ! (secolele II – III) până la epoca lui Diocletianus (Sarnowski 1991, 10, Abb.11).

6. În anul 1997, cu prilejul publicării unei moografii asupra sistemului defensiv al provinciei Moesia Inferior (Zahariade – Gudea 1997) am introdus și Iatrus în lista fortificațiilor de pe limesul dunărean (Zahariade – Gudea 1997, 73). Semnalăm însă că o fortificație propriu zisă încă nu a fost identificată; că există un strat de locuire databil în secolele II – III p. Chr în fortificația romană târzie; că au fost găsite numeroase țigle și țigle ștam-pilate ale legiunii I Italica, ceramică romană, inscripții, piese de echipament militar. Mai ales numărul mare de țigle ștam-pilate ne-a determinat să credem că a staționat acolo un detașament din legiunea I Italica. În legătură cu ștampila N acceptasem atunci ipoteza lui H. Krummrey (krummrey 1966, 278, nr. 5, Abb. 40) care credea că este ștampila unui numerus, probabil Syrorum. Ba, mai mult, afirmam că această fortificație din secolele II – III a fost distrusă de Carpi sau Goți prin anul 295 !

7. Tot în anul 1997 ataca “problema Iatrus” și R. Ivanov. Într-o notă la amplul său studiu despre granița romană (și bizantină) între Augusta și Durostorum de la Augustus la Mauricius (Ivanov R 1997). El arăta că la obiectivele numerotate cu X/XI, XLII/XLIV din fortificația romană târzie au fost identificate straturi de locuire care preced pe cele romane târzii, care se pot data în secolul II (Ivanov R 1997, 574, nota 396). Deci, conchidea R. Ivanov, la Iatrus a existat o așezare mai veche de secolul IV, chiar sub fortificația romană târzie; dar această așezare are “unbekannten Status”. În sprijinul datării sale el mai adaugă descoperirea în acest strat “inferior” a unei diplome militare din anii 203 sau 206/7.

8. P. Banev și L.F. Vagalinski care au publicat mai sus amintita diplomă (Banev – Vagalinski 1992, 26 – 30) susțineau că primitorul diplomei, un praetorian, s-a întors acasă după lăsarea la vatră, în localitatea de unde provenea (sugerând că este o identitate între această localitate și locul de descoperire al piesei !). Alte comentarii nu mai făceau.

La sfârșitul acestei treceri în revistă a situației stratigrafice de la Iatrus, a părerilor contradictorii ale membrilor colectivului de săpături și a părerilor unanim unitare ale istoricilor să facem câteva observații:

1. mi se pare că sunt câteva confuzii de natură “tehnică”:

- a. în terminologia arheologiei provinciale romane prin castellum (chiar și termenul Kastell) se înțelege o fortificație construită și locuită de o unitate auxiliară romană

b. în acest sens cred că folosirea de către colegii germani și bulgari a termenului *Kastellum/ castellum* pentru o fortificație romană târzie cu plan neregulat nu este corectă; era mai potrivit să scrie “spätrömische Festung” sau cel puțin cum scria E. Anthes la începutul secolului trecut” spätrömische Kastele”.

c. din terminologia nepotrivită s-a născut o a doua eroare; se uită că Iatrus – fortificația romană târzie – a fost construită de către Constantinus când nu mai exista Moesia Inferior !!!; era deja Moesia II; deci nici folosirea termenului de Moesia Inferior în contextul fortificației romane târzii nu este corectă.

2. o simplă privire asupra ștampilelor de pe țiglele descoperite la Iatrus/ Krivina (*Sarnowski 1983; Gudea 2003*) arată că este vorba de variante ale tipului LEG I ITAL; acest tip și variantele lui sunt datate mai ales în secolele II – III p. Chr., deci au fost produse în epoca romană provincială (secolele II – III p. Chr.). Cum spuneam și mai sus prezența a patru variante de ștampile pe o singură țiglă (*Krummrey 1966, Ab. 1/a – d*) sugerează prezența la Iatrus a patru subunități de producție și o perioadă intensă de construcție (probabil aceea în care s-au ridicat în piatră fortificațiile celelalte pe Dunăre).

3. nu cred că materialul tegular a fost adus de la Novae la Iatrus în secolul IV!!! Ar trebui să ne închipuim că la Novae au existat stocuri mari de țigle care au rămas din secolul III. Faptul este dificil de crezut pentru că Novae – castrul și așezarea – a fost distrus de mai multe ori în cursul secolului III, iar castrul a fost transformat și reorganizat. În general orice arheolog știe că țiglele nu rezistă la căderea de pe acoperiș; de obicei se cam sparg !

4. nu trebuie uitat, că la Novae s-a construit în același timp (sub Constantinus) o fortificație romană târzie, respectiv extinderea spre est a castrului de legiune, prilej cu care acesta din urmă a fost total reorganizat. Iar în secolul IV legiunea I Italica are alte tipuri de ștampile pe țigle !

5. nu cred că inscripțiile au fost aduse de la Novae ca spoli. Sunt prea multe și prea variate, iar la Iatrus nu era lipsa de piatră. Mai contribuie la această părere și locul de descoperire al inscripțiilor.

6. dacă mai adăugăm ceramica tipică pentru secolele II – III, piesele de echipament și harnașament (tipice secolelor II – III) care nu se mai întâlnesc în echipamentul militarilor din secolul IV și după aceea lucrurile se clarifică și mai mult.

7. se adaugă aici și noua lectură a ștampilei CEMEL care aparține unui detașament din legiunea I Italica, respectiv din armata provinciei Moesia Inferior (Gudea 2003, 323 – 332).

Cred însă că soluția finală ar putea fi dată de realizarea unei stratigrafii orizontale a nivelului inferior, cu repartizarea materialului arheologic corespunzător care ar putea da eventual și prima imagine a fortificației romane sau a unor părți din ea.

BIBLIOGRAFIE

KR. BANEV, L.F. VAGALINSKI, 1995: *Pretorianska voenna diploma ot kăсноантичнаia kastel Iatrus pri selo Krivina*, Rusenska oblast (Severo Bulgaria), în *ArhSofia* 2.1995, 26 - 30

M. BIERNACKA-LUBANSKA, 1982: *The Roman and Early Byzantine fortifications of Lower Moesia and northern Thracia*, Wrocław – Warszawa 1982

B. BÖTTGER, 1967: *Die Keramikfunde aus dem Kastell Iatrus und ihr entwicklungsgeschichtlicher Zusammenhang mit der spätantike Keramik der Balkanländer*, în *Klio* 48, 1967, 251 – 314; XVIII Taf.

S. CONRAD, 2000: *Stempelverzierte Keramik aus dem Kastell Iatrus (Moesia Secunda)*, *RCRF Acta* 36, 2000, 217 - 224

S. CONRAD, D. STANČEV, 2003: *Zwei Inschriften aus dem Objekt XVIII des Kastells Iatrus*, în *ArhBulg* VII. 2, 2003, 37 – 42

B. DÖHLE, 1985: *Die Principia des spätromischen Limeskastells Iatrus (Moesia Inferior)*, în *Thracia* 7, 1985, 147 - 158

B. DÖHLE, 1995: *Die Siedlungsperiode A in Iatrus*, în *Iatrus* V, 1995, 9-28

N. GUDEA, 2003: *Contribuții la istoria militară a provinciei Moesia Inferior. I. Propunere pentru lectura unei ștampile încă nerezolvată: CEMEL*, în *Banatica* 16.1, 2003, 323 – 332.

N. GUDEA, 2003a: *Contribuții la istoria militară a provinciei Moesia II. I. Despre lectura ștampilei N*, în *Banatica* 16.1, 2003, 316 - 322

J. HERMANN, K. WACHTEL, 1966: *Fragen der Stratigraphie von Iatrus; das Verhältnis der Schichten I – IV der Grabungskampagne 1958 bis 1962 zu den Siedlungsperiode A-D*, în *Iatrus* I, 1966, 9 - 11

Iatrus I; II; III; IV; V: *Iatrus – Krivina. Spätantike Befestigung und frühmittelalterliche Siedlung am der Untere Donau. I. Ergebnisse der Ausgrabungen 1958 – 1962 (Berlin 1979); II. Ergebnisse der Ausgrabungen 1966 – 1973 (Berlin 1982); IV. Ergebnisse der Ausgrabungen 1975 – 1981 (Berlin 1992) V. Studien zur Geschichte des Iatrus. Forschungsstand 1989 (Berlin 1995)*

T. IVANOV, 1966: *Die Ausgrabungen der Jahre 1958, 1960 und 1962 in Iatrus*, în *Klio* 47, 1966, 15 – 21

T. IVANOV, 1967: *Ausgrabungen in Kastell Iatrus (Moesia Inferior) in den Jahren 1958 – 1962*, în *Limes* 6 Stuttgart (1964), 152 – 161

T. IVANOV, 1974: *Die letzten Ausgrabungen des römischen und frühbyzantinischen Donau – Limes in der VR Bulgarien*, în *Limes* 9 Mamaia (1972), 55 - 70

- T. IVANOV, 1979: *Bemerkungen zu den Artikeln von J. Herman und K. Wachtel über die Stratigraphie und Chrokologie der Schichten*, in *Iatrus* I 1979, 213 - 214
- E. ANTHES, 1917: *Spätrömische Kastelle und Feststädte im Rhein und Donaugebiet*, in *BerRGK* 10, 1917, 161 -
- H. KRUMMREY, 1966: *Inschriften (Iatrus)*, in *Klio* 47, 1966, 357 - 396
- T. SARNOWSKI, 1983: *Die Ziegelstempel aus Novae. Systematik und Typologie*, in *ArchWarsz* 34, 1983, 17 - 61
- T. SARNOWSKI, 1988: *Wojsko rzymskie w Meziji Dolney i na polnocnym wybrzezu Morza Czarnego*, in *Novaensia* 3, 1988
- T. SARNOWSKI, 1991: *Poznorzymskie stemple legionow Dolnodunajskich*, in *Novaensia* 2, 1991, 9 - 32
- EDITH SCHÖNERT-GEISS, 1979: *Die Fundmünzen von Krivina*, in *Iatrus* I, 1979, 167 - 209
- EDITH SCHÖNERT-GEISS, 1991: *Die Fundmünzen*, in *Iatrus* IV, 1991, 213 - 240
- N. STANČEV, 1988: *Der Donaulimes (Sektor Novae-Transmarisca) in militärisch - strategischer Hinsicht während des 3. - 5. Jhs.*, in *Thracia* 8, 1988, 23 - 49
- L.F. VAGALINSKI, 2003: *Ne varietatem timeamus. Über die Chronologie des spätantiken Kastell Iatrus (Objekt XLIV)*, in *ArhBulg* VII. 2, 2003, 43 - 82
- K. WACHTEL, 1974: *Zum gegenwärtigen Forschungsstand der Kastellgrabung Iatrus*, in *Limes* 9 Mamaia (1972), 137 - 142
- K. WACHTEL, 1982: *Die Inschriften (aus Iatrus)*, in *Iatrus* II, 1982, 237 - 242
- K. WACHTEL, 1977: *Das Kastell Iatrus und die spätantiken Limesbauten an der unteren Donau*, in *Limes* 10 Xanten (1974), 405 - 410
- K. WACHTEL, 1991: *Die Inschriften (aus Iatrus)*, in *Iatrus* IV 1991, 207 - 211
- K. WACHTEL, V. NAJDENOVA, 1984: *Pametnitsi za kulta na Liber i Mitra ot Iatrus (Dolna Mizia)*, in *ArhSofia* 1. 1984, 39 - 45
- M. ZAHARIADE, T. DVORSKI, 1997: *The Lower Moesian army in Northern Wallachia. AD 101 - 118*, Bucharest 1997
- M. ZAHARIADE, N. GUDEA, 1997: *The fortification of Lower Moesia (AD 86 - 275)*, Amsterdam 1997
- M. ZAHARIADE, 1977: *The structure and functioning of the Lower Danube - Limes in the 1st - 3rd centuries, A few problems*, in *Limes* 11 Székesfehérvár (1976), 285 - 289

BEITRÄGE ZUR KENNTNIS DES LIMES DER PROVINZ MOESIA INFERIOR

Der Fall Iatrus

Zusammenfassung

L.F. Vagalinski hat in jüngster Zeit eine Arbeit veröffentlicht (Vagalinski 2003), in der ein Mitglied der Forschungsgemeinschaft von Iatrus (Krivina, Bulgarien) zum erste Mal öffentlich und offen – aber immer ziemlich schüchtern – bekennt, daß es in Iatrus unter den spätrömischen (4. – 5. Jahrhundert) und frühbyzantinischen (6. – 7. Jahrhundert) schichten "eine römische Bewohnung aus dem 1. – 3. Jahrhundert n. Chr." gab. L. F. Vagalinski nennt sie am Anfang "römische Siedlung" und am Ende "Heeresteil" (Vagalinski 2003, 43,

46; ich beziehe mich da auf den Anfang und das Ende jenes Teils, der sich mit der römischen Epoche beschäftigt).

Ich meinte "ziemlich schüchtern", weil der Verfasser mit dieser Frage sehr sorgfältig umgeht oder anscheinend so tut und – unter anderen – sie auf ein einziges Unternehmen der spätrömischen Festung beschränkt. Jedenfalls behauptet er, daß "die Existenz dieser Orte aus römischer Zeit (1. – 3. Jahrhundert n. Chr.) nicht mehr geleugnet werden kann".

Die Arbeitsmethode des Verfassers ist gut – obwohl sie vom archäologischen Standpunkt her nicht verdeutlicht wird – und die "verbale" Beweisführung überzeugend. Für die Untermuerung seiner Behauptung erwähnt er zahlreiche Entdeckungen, die sicherlich einer römischen militärischen Umgebung vor dem 4. Jahrhundert gehören.

Seit 1958 hat ein Archäologenkollektiv vom Archäologischen Institut Berlin (DDR) und vom Bulgarischen Archäologischen Institut (Sofia) in Krivina (Iatrus) archäologische Grabungen durchgeführt. Es sind mehrere einfache Grabungsberichte (Ivanov 1966; 1969; 1974; 1979) oder komplexe Monographien (Iatrus I – V), verschiedene Studien und Artikel über die Entwicklung der Siedlung (Böttger 1967; Döhle 1985; Hermann – Wachtel 1965) sowie verschiedene Kategorien und Gruppen von archäologischem Material erschienen.

Die Mehrheit der Mitglieder des gemischten Forschungskollektivs hat jene Hypothese angenommen, gemäß der die spätrömische Festung von Iatrus (die Provinz Moesia II) nach 320 unter dem Kaiser Constantinus I. (dem Großen) errichtet wurde und daß hier vor diesem Datum keine frühere römische Bewohnung existierte. Die Mehrheit der Mitglieder blieb – ein Teil von ihnen sogar beharrlich – dieser meinung treu.

Allein Teofil Ivanov behauptete von aller Anfang an und blieb seiner Meinung treu, daß es hier eine frühere römische Bewohnung gegeben hatte, die sogar eine Festung (ein Kastell) hätte sein können. Zahlreiche Verfasser, die sich mit dem Limes der Provinz Moesia Inferior beschäftigten (M. Biernacks – Lubanska, M. Zahariade, N. Gudea, R. Ivanov usw.), haben sich Teofil Ivanovs Hypothese angeschlossen.

Die inzwischen aufgedeckten archäologischen Funde haben immer wieder Argumente zugunsten dieser Hypothese gebracht. Der Verfasser der vorliegenden Arbeit hat eine Musterung sowohl der erschienenen archäologischen Auseinandersetzungen als auch der archäologischen Materialien gehalten (Baumaterialien aus Ton: Ziegel, Dachziegel; Klammern; Inschriften; Münzen (vom Endes des 1. Jahrhunderts bis Constantinus); zahlreiche Waffen, Schmuck aus Bronze und Eisen usw.). All diese führen zur Schlussfolgerung, daß in Iatrus – Krivina ein römisches Kastell, Glied des Limes der Provinz Moesia Inferior existierte.

Liste der Abbildungen

Abb. 1. Karte des Limes der Provinz Moesia Inferior (nach M. Zahariade, N. Gudea). Der Platz des Kastells von Iatrus wurde mit dem X – Zeichen versehen

Abb. 2. Stempel der Legion I Italica auf Ziegeln und Dachziegeln von Iatrus – Krivina

Abb. 3. Karte des Limessektors Novae – Durostorum, auf dem sich auch das Kastell von Iatrus befindet

Abb. 4. Eine Typologie der Stempel der Legion I Italica mit dem Sitz in Novae/Svistov, 2. – 3. Jahrhundert n. Chr.

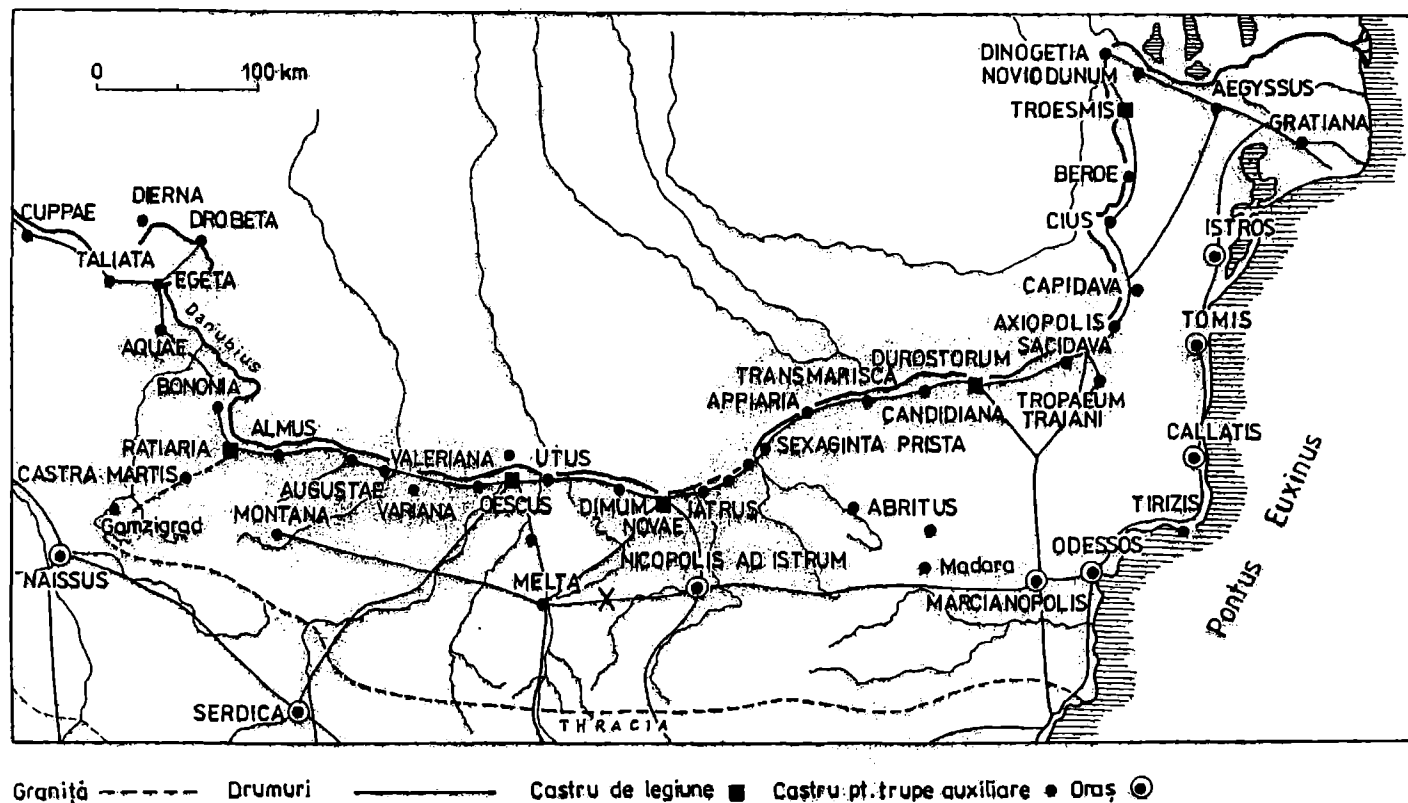

Fig. 1. Hartă a limesului provinciei Moesia Inferior (după Zahariade – Gudea 1997). Locul castrului de la Iatrus este marcat cu semnul X.

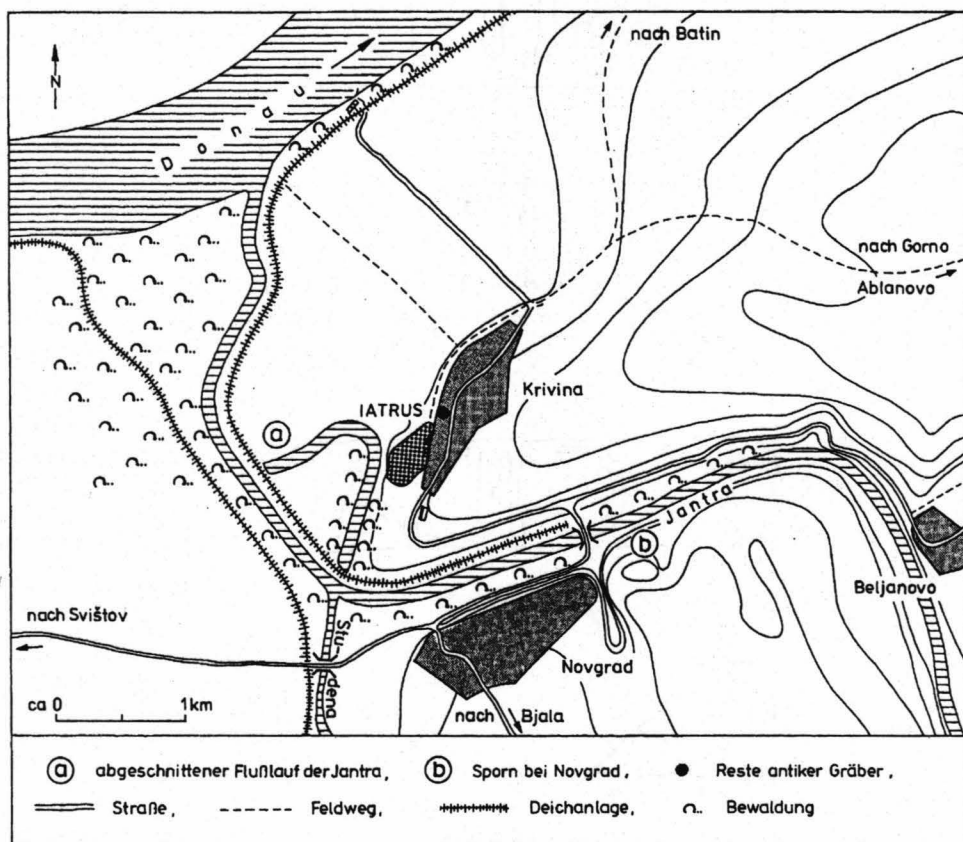
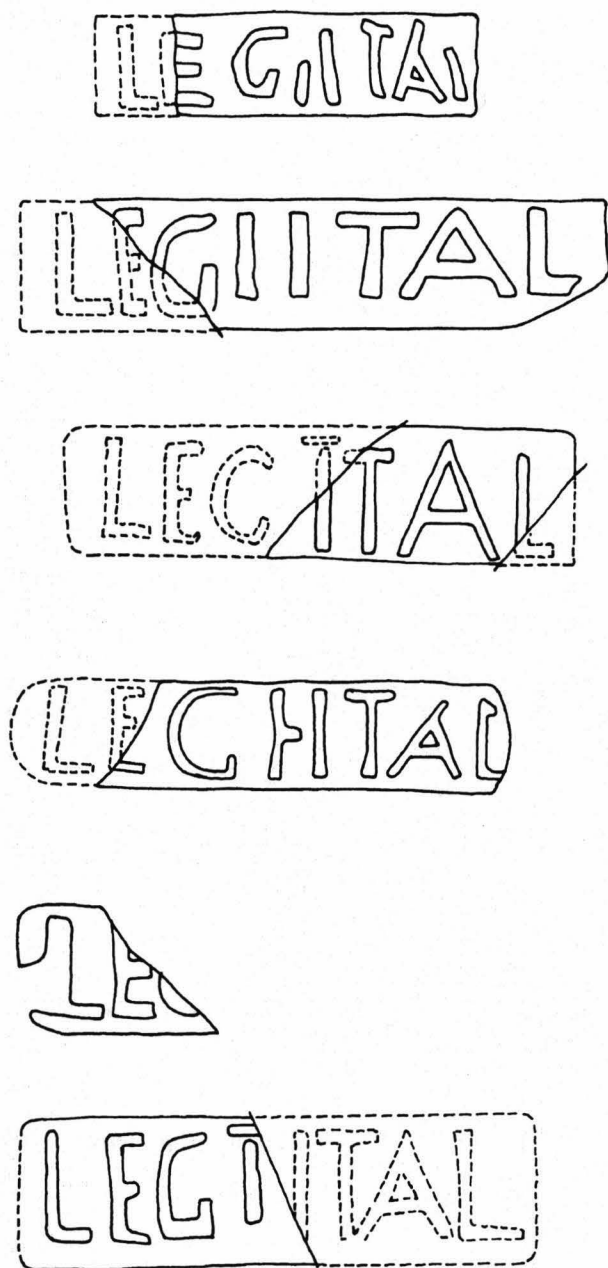

Fig. 2. Hartă cu aşezarea fortificaţiei de la Iatrus (după *Iatrus V* 1995, 11, Abb. 2).

**Fig. 3. Ștampile ale legiunii I Italica descoperite la Iatrus
(după Sarnowski 1983).**

	Typ	Varianten
G ₁	1 L E G I I T A L I C A E	
	2 L E G I I T A L I C	
	3 L E G I I T A L I	
	4 L E G I I T A L	
G ₂	5 L E G I I T A	
	6 L E G I I T	
	7 L E G I T A L	
	8 L E G I T A	
G ₃	9 L E I I T A L	

Fig. 4. O tipologie a ștampilelor legiunii I Italica din secolele II – III p. Chr. (după N. Gudea).